

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ БАТЬКІВ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Федорчук О. І.

науковий співробітник лабораторії психології дошкільника
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України
ORCID ID: 0000-0001-8942-7008

У статті проаналізовано вплив світоглядних позицій та національної ідентичності батьків на формування психологічної стійкості дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасних соціокультурних викликів.

Здійснено огляд наукових підходів до визначення феномену психологічної стійкості, визначено особливості сімейного середовища як детермінанти цього процесу. Проведено детальний аналіз наукових досліджень, присвячених проблематиці психологічної стійкості в умовах воєнного стану, який підтверджує актуальність та важливість дослідження проблеми психологічної стійкості дітей старшого дошкільного віку в науковому й практичному аспектах.

Сформульована основна мета статті – на основі аналізу наукових підходів та емпіричних даних визначити ключові складники поведінки дорослого, що здатні забезпечувати формування та підтримувати психологічну стійкість дитини старшого дошкільного віку в умовах повномасштабної війни, з особливим акцентом на світоглядних позиціях і питаннях національної ідентичності; проаналізувати результати опитування батьків з метою оцінки рівня готовності українських батьків до виконання цієї функції в умовах сім'ї.

На основі емпіричного дослідження схарактеризовано ключові світоглядні установки батьків, що забезпечують розвиток стійкості дитини. Обґрунтовано, що світогляд батьків, зокрема їх ставлення до свободи, відповідальності, цінностей гідності та національної ідентичності, є ресурсом формування здатності дитини адаптуватися до життєвих викликів. Показано зв'язок між внутрішньою стійкістю родини та гуманітарною безпекою суспільства.

Зроблено висновки, що в умовах повномасштабної війни сім'я, як базовий соціальний інститут, набуває пріоритетного значення і відповідальності у формуванні здатності дитини зберігати внутрішню рівновагу, довіру до світу, опору на себе і своїх близьких. Тому формування психологічної стійкості в умовах родинного виховання – це не лише умова індивідуального благополуччя дитини, а й внесок у майбутню суб'єктність громадянина, здатного діяти відповідально, вільно та гідно в умовах викликів.

Ключові слова: психологічна стійкість, старший дошкільний вік, світоглядні позиції, гуманітарна безпека, національна ідентичність, адаптація дитини, родинне виховання.

Fedorchuk O. I. National identity of parents as a factor in the formation of psychological resilience of older preschool children

The article analyzes the influence of parents' worldviews and national identity on the formation of psychological resilience of older preschool children in the context of modern sociocultural challenges.

A detailed analysis of scientific research devoted to the issue of psychological resilience in martial law conditions is carried out, which confirms the relevance and importance of studying the problem of psychological resilience of older preschool children, both in scientific and practical aspects.

The main goal of the article is formulated – based on the analysis of scientific approaches and empirical data, to identify key components of adult behavior that are capable of ensuring the formation and maintenance of the psychological stability of a child of senior preschool age in conditions of full-scale war.

Based on empirical research, the key worldviews of parents that ensure the development of a child's resilience are characterized. It is substantiated that the worldview of parents, in particular their attitude to freedom, responsibility, values of dignity and national identity, acts as a resource for the formation of a child's ability to adapt to life's challenges. The connection between the internal resilience of the family and the humanitarian security of society is shown.

The conclusions are drawn that in conditions of full-scale war, the family, as a basic social institution, acquires priority importance and responsibility in the formation of a child's ability to maintain internal balance, trust in the world, and reliance on oneself and one's loved ones.

Keywords: psychological resilience, senior preschool age, worldviews, humanitarian security, national identity, child adaptation, family upbringing.

Вступ. Психологічна стійкість дитини дошкільного віку є ключовим чинником її гармонійного розвитку та соціалізації, що забезпечує здатність дитини адекватно реагувати на нові або складні життєві обставини, зберігати внутрішню рівновагу та здатність до конструктивного подолання труднощів. Діти зі сформованою психологічною стійкістю добре оперують навичками емоційної саморегуляції, демонструючи упевненість у власних силах і довіру до навколишнього світу, навіть за відсутності екстремальних чи кризових ситуацій. І це, власне, є передумовою для формування позитивної самооцінки та когнітивної активності. Психологічна стійкість дитини старшого дошкільного віку є об'єднуючою основою для її подальшого особистісного зростання, готовності до учіння в умовах Нової української школи та формування життєвої компетентності.

Реалії повномасштабної війни в Україні радикально змінили сталі уявлення про базові умови життя людини у XXI столітті. Щент зруйновано наше сприйняття життя в сучасному цивілізованому суспільстві в умовах стабільності, безпеки, гуманістичних цінностей і сталого розвитку. Сьогодні ми змушені переосмислювати людське життя чи навіть існування крізь призму виживання, боротьби за свободу, гідність і незалежність. У цих обставинах питання формування та підтримки психологічної стійкості, морального та духовного потенціалу кожної людини, дитини старшого дошкільного віку зокрема, стає ключовою умовою спроможності нашого суспільства до опору, до перемоги. Це виклик світоглядних позицій, що змушує до переоцінки і змісту виховання, і розвитку людини, здатної бути джерелом життєвої сили, цінностей та бути спроможною до дій в умовах загроз. Тому сьогодні питання формування та підтримки психологічної стійкості дитини старшого дошкільного віку розглядається не лише як завдання психолого-педагогічної підтримки індивідуального розвитку, а і як елемент гуманітарного виміру національної безпеки України. Саме такий підхід відповідає сучасним стратегічним орієнтирам державної політики.

Затверджена у 2022 році Стратегія національної безпеки України серед ключових

напрямів забезпечення стійкості суспільства виокремила питання зміцнення психологічної стійкості населення, розвитку культури, мови, національної ідентичності, підтримки здорового родинного середовища та емоційного добробуту дітей, підтримки родинного виховання та освіти в гуманістичному й патріотичному напрямках. Пріоритетними аспектами Гуманітарного складника Стратегії проголошені питання захисту людини, її життя, безпеки, здоров'я, честі й гідності, що й становить фундамент стабільної держави. Визначені в Стратегії напрями суспільного та гуманітарного розвитку є складниками національної стійкості. Визнання в Стратегії людини та її цінностей основним ресурсом безпеки означає, що розвиток потенціалу дітей, сімей і громад – це питання державного значення [8].

Методи та методики дослідження. Методологічною і теоретичною основою статті є загальнонаукові методи, а саме: загальний аналіз, синтез, історичний метод та статистичний аналіз.

Аналіз наукових досліджень, присвячених проблематиці психологічної стійкості в умовах воєнного стану, підтверджує актуальність та важливість дослідження проблеми психологічної стійкості як у науковому, так і в практичному аспектах.

Заслужують на увагу дослідження О. Чиханцової, у яких науковиця фундаментально обґрунтовує зв'язок між ціннісною системою особистості та її стійкістю. Дослідження вченої підтверджують, що саме сформована система цінностей особистості (зокрема, любов, емпатія, довіра, надія) відіграє роль ціннісного базису психологічної стійкості [10]. На думку О. Чиханцової, саме рівень психологічної стійкості, здатність та готовність витримувати стресові ситуації, не знижуючи діяльнісної успішності, прояв позитивного характеру світоглядних позицій, здатності до ефективної саморегуляції та самореалізації є проявом сформованої життєстійкості особистості. Позиція вченої є особливо важливою для дітей старшого дошкільного віку – у період початку усвідомленого прийняття життєвих орієнтирів, формування базового відчуття емоційної безпеки. У стар-

шого дошкільника зростає чутливість до світоглядних позицій дорослого, що моделює його внутрішню ціннісну броню. Дослідження вченої підводять до висновків, що формування психологічної стійкості дитини напряду залежать від внутрішньої наповненості цінностей, які транслиують дитині дорослі (насамперед батьки).

Сучасні дослідження визначають сім'ю як один з ключових чинників формування психологічної стійкості дитини в умовах агресивних викликів сьогодення. Зокрема, у монографії «Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації» під загальною редакцією Л. Коробки [7] підкреслено, що саме родина здатна забезпечити необхідні умови для стабілізації та підтримки належного емоційного стану кожного з її членів. За результатами досліджень авторів монографії, дитина з наявним досвідом екологічної емоційно відкритої взаємодії в сімейному колі демонструє вищий рівень адаптивності, саморегуляції та стійкості. Це є важливим підтвердженням значення усвідомленого ставлення батьків до побудови дитячої комунікації з батьками в атмосфері прийняття та підтримки, як ключового ресурсу формування психологічної стійкості дитини. Підтримувальна атмосфера в родині загалом сприяє цілісній згуртованості спільноти загалом, що має вагомий вплив на збереження психологічного здоров'я молодого покоління.

Формування психологічної стійкості дітей у сучасних умовах потребує переосмислення внутрішніх змістів дорослими, які є носіями цінностей, моделей поведінки та розуміння світу. Про це у своєму дослідженні зазначають В. Зливков і С. Лукомська [6]. Радикальний вплив війни на структуру світосприйняття призводить до втрати відчуття стабільності, безпеки, передбачуваності, що особливо болісно позначається на дитячій психіці. Це, на думку вчених, потребує невідкладної професійної переорієнтації психологічної допомоги на морально-ціннісний вимір розвитку дитини.

Сучасні науковці тісно пов'язують питання психологічної стійкості з проблемою формування національної ідентичності зростаючої особистості, що є особливо актуальним у кон-

тексті повномасштабного вторгнення російських агресорів в Україну. Як зазначає у своїх дослідженнях К. Журба, національна ідентичність у дітей є не лише складником громадянського становлення, а й важливим чинником збереження психологічної рівноваги в умовах нестабільності [5]. Представляючи практичну реалізацію своїх експериментальних досліджень, вчена підтверджує, що інтеграція патріотичного виховання в освітній процес позитивно впливає на емоційний стан і стійкість дітей. Сьогодні це надважливий і недискусійний (безальтернативний) процес, який сприяє глибшому усвідомленню дитиною власного місця у спільноті, формує почуття відповідальності, гордості й надії.

На думку М. Боришевського, саме становлення української національної ідентичності є принципово важливою умовою формування психологічної стійкості дитини [4]. Це вимагає усвідомленої участі батьків, їхньої здатності трансливати дитині патріотичні цінності, повагу до рідної культури й мови. У майбутньому це стане підґрунтям розвитку відповідальності старшого дошкільника, його духовної зрілості та готовності до морального вибору, як пише М. Й. Боришевський. У своїх дослідженнях учений акцентує увагу на ключовій ролі української мови, яка і забезпечує шлях передачі дитині культурно-історичного досвіду. Українська мова відкриває можливості відчувати й укорінитись у національну спільноту. І це, як зазначає вчений, є визначальним чинником у процесі формування життєстійкої особистості.

Результати наукових пошуків О. Романчука показують, що для української сім'ї психологічна стійкість є поєднанням індивідуального та національного вибору. Ідеться про усвідомлене розуміння цінностей та змісту, в основі якого лежить загострене почуття правди та справедливості. Учений зазначає, що психологічна стійкість родини полягає в силі єдності її поколінь та взаємній підтримці, де кожен є особистістю, яка відчуває себе невід'ємною частиною великої спільноти українського народу. Результати практичних досліджень показують, що психологічна стійкість передбачає наявність права на вибір та готовність робити відповідальний

вибір. Психологічна стійкість є поєднанням свободи та надії, що спонукає до самореалізації та формування активної життєвої позиції. Наявність такої позиції дає реальний шанс вистояти і перемогти в боротьбі з жорстокими викликами сьогодення.

Питання психологічної стійкості достатньо ґрунтовно та в різних ракурсах представлено в профільних зарубіжних дослідженнях. Це говорить про актуальність та гостроту проблеми сьогодні. Так, результати досліджень представлені Х. Елтанамлі, П. Лейтен, С. Як та Г. Овербек у спільній публікації «Виховання дітей у часи війни: метааналіз та якісний синтез впливу війни на виховання та адаптацію дитини» у виданні «Травма, насильство та жорстоке поводження», свідчать про те, наскільки критично важливу роль відіграє стиль батьківського виховання в реаліях війни і складного психологічного стану дитини [1]. Емоційна стабільність, здатність до емпатійних впливів та відповідальність дорослого можуть бути ключовими чинниками як підтримки, так і дестабілізації психологічної стійкості дитини. Отримані дослідниками якісні дані підтверджують факт прямої взаємозалежності між показниками рівня наявної небезпеки та проявами жорстокості в батьківсько-дитячій комунікації: зменшення рівня небезпеки відповідно підвищує прояви гіперопіки та проявів теплоти.

Група науковців К. М. Мерфі, К. Родрігес, Дж. Костіган та Дж. Аннан, до кола інтересів яких входять проблеми розвитку дітей у кризових ситуаціях, питань психосоціальної підтримки сімей з дітьми, які перебувають у зонах конфліктів, у спільній статті «Виховання дітей у конфлікті: інтегративна модель виховання дітей у війні» у виданні «Мир і конфлікт: Журнал психології миру» представили своє бачення інтеграційної моделі комунікації батьків і дітей в умовах війни [2]. Ця модель здатна пом'якшувати негативний вплив травматичних подій різного характеру. Автори дослідження акцентують на необхідності адаптованих програм підтримки батьківства, спрямованих на збереження та розвиток стійкості дітей. Резюмуючи отримані результати, вчені наголошують на важливості усвідомлення наступного: травмівний вплив

реалій війни, якого зазнають діти сьогодні це питання добробуту майбутніх поколінь.

Питання функціонування сімей в умовах війни в іноземних дослідженнях стоїть сьогодні достатньо гостро. Окрема увага зосереджується на проблемах емоційного благополуччя дітей у контексті військової служби батьків. Матеріали наукового дослідження «Війна та сімейне життя» Шеллі Макдермід Вадсворта порушують проблеми військових пар та психологічної стійкості, що виникають унаслідок військових травм для сім'ї загалом та питання посттравматичного стресу [3]. Представлені науковцями результати підтверджують, що психологічна стійкість сім'ї, зокрема батьків, є ключовим чинником збереження та розвитку емоційного благополуччя дітей. Розробка цілеспрямованих наукових і практичних підходів програм превентивної підтримки, на думку авторів дослідження, підсилить здатність сімей функціонувати в умовах військових викликів.

Мета статті – на основі аналізу наукових підходів та емпіричних даних визначити ключові складники поведінки дорослого, що забезпечують здатність формувати та підтримувати психологічну стійкість дитини старшого дошкільного віку в умовах повномасштабної війни, з особливим акцентом на світоглядних позиціях і питаннях національної ідентичності; проаналізувати результати опитування батьків з метою оцінки рівня готовності українських батьків до виконання цієї функції в умовах сім'ї.

Результати досліджень. Сучасні дослідження дають змогу виокремити ключові складники, які визначають психологічну стійкість дорослого та є підґрунтям для ефективної підтримки та формування психологічної стійкості дитини старшого дошкільного віку в умовах сім'ї. Сьогодні актуалізуються вимоги до спроможності родини створювати середовище безпеки, довіри та взаємної підтримки. В умовах повномасштабної війни йдеться про неможливість формування психологічної стійкості в дітей старшого дошкільного віку без глибокого й усвідомленого відчуття особистої належності до родини, громади, народу та нації. Дуже важливим є створення таких умов, за яких дитина має

змогу бути в природному діалозі з найближчим соціальним оточенням у контексті ціннісно-сміслових орієнтацій родини та громади. Така комунікація запускає ефективний механізм трансляції культурного коду – мови, традицій, символів, звичаїв. Практика підтверджує ефективність цього механізму саме в поєднанні з емоційним досвідом належності до своєї спільноти. У взаємодії з батьками та іншими значущими дорослими дитина засвоює систему національних цінностей, отримує позитивне емоційне підкріплення ідентичності. У процесі спостереження за дорослими дитина поступово починає наслідувати рольові моделі, що демонструють громадянську позицію та відповідальність. Через смислотворчий компонент діалогу дитина не лише опановує культурно-історичну інформацію, а й інтегрує її у власний досвід, що сприяє усвідомленню особистої причетності до життя народу.

Така соціально-емоційна та ціннісна інтеграція в дії формує українську національну ідентичність, що є визначальним чинником дитячої стійкості у воєнний час, стає джерелом внутрішньої мотивації до життя, здатності долати труднощі та зберігати внутрішню рівновагу в кризових обставинах. Сьогодні це забезпечує індивідуальну психологічну стійкість, щоб уже завтра мати сформовану перспективу розвитку й майбутнє нації. У цьому плані світоглядні позиції батьків, їхнє бачення цінностей та моральних орієнтирів стають вирішальними.

Ціннісні орієнтації дорослих здатні допомогти дитині перетворити руйнівний досвід на потенціал зростання, формуючи її психологічну стійкість не лише як захист, а і як активну життєву позицію. Для дитини старшого дошкільного віку саме включеність у життя, переживання свого народу, усвідомлена, емоційно прожита самоідентифікація із жовто-блакитними кольорами як символами України стає важливою передумовою для реалізації сформованої активної громадянської позиції в майбутньому [4].

Ці моменти належать до зони особливої відповідальності батьків, власне, як і питання мови. Українська мова є ключовим чинником формування української національної іден-

тичності та психологічної стійкості особистості. Для української сім'ї вона завжди була джерелом культурних кодів, ціннісних орієнтирів та моделей поведінки, що забезпечують інтеграцію в національний простір. Усвідомлене й емоційно забарвлене використання української мови в родині сприяє формуванню почуття належності дитини до української спільноти та стійкого світоглядного фундаменту, здатного витримувати воєнні виклики. Мова на емоційному рівні створює для дитини відчуття безпечного, зрозумілого й підтримувального середовища. У сучасних умовах війни українська мова є не лише культурною національною цінністю, а й символом опору, духовною зброєю та засобом збереження психологічної рівноваги.

Сьогодні в умовах повномасштабної війни російських агресорів проти України ми змушені констатувати фактичне перебування багатьох дітей у російськомовному середовищі. Мова в цьому контексті перестає бути лише інструментом комунікації і є маркером належності до культурного та національного простору. Ця ситуація набуває особливого психологічного та ідентифікаційного значення, створюючи для дитини старшого дошкільного віку внутрішній когнітивно-емоційний конфлікт. З одного боку, мова функціонує як засіб спілкування з батьками чи однолітками, з іншого – асоціюється з країною-агресором, що викликає в дитини суперечливі почуття. Використання мови агресора в міжособистісних стосунках посилює відчуття дезорієнтації, невизначеності та емоційного дискомфорту. Наразі в суспільстві фактично втратив свій голос активний дискурс, де б українська мова визначалася як символ опору, сили та національної гідності. Уповільнюючи процес формування української національної ідентичності, російськомовне середовище в сучасних умовах потенційно підриває психологічну стійкість дітей і суспільства загалом. Цьому активно сприяє невідповідність між визначеними на державному рівні як стратегічні культурно-національними орієнтирами та повсякденною мовною практикою. Перехід родини й найближчого соціального кола на українську мову сьогодні є культурним вибором національного спро-

тиву й важливою умовою збереження психологічної рівноваги та формування здорової національної ідентичності дитини.

У межах дослідження планової наукової теми «Підтримка та розвиток психологічної стійкості дітей старшого дошкільного віку в умовах сім'ї» проведено опитування дорослих, які виховують дітей старшого дошкільного віку. З метою діагностики світоглядних позицій батьків до спеціально розробленого блоку з 18 питань, зокрема, були включені питання, що стосувалися готовності сім'ї до формування в дитини любові й поваги до рідної (української) мови, уявлення про національну ідентичність, про національну культуру [9]. У структурі емоційно-ціннісних орієнтацій батьків питання державної (української) мови є сильним потенціалом щодо зміцнення психологічної стійкості дошкільника через підтримку національної ідентичності. Однак підтверджується наявність гострих моментів, пов'язаних з неоднорідністю практик мовного виховання в українських родинах. Для 53,9 % батьків мова є не лише засобом комунікації, а й носієм національної ідентичності, культурної пам'яті та ціннісних орієнтацій, які відповідально передаються дитині. Рівень готовності сім'ї формувати в дитини любов і повагу до рідної мови демонструє особливу ціннісну значущість цього аспекту для батьків. Достатній рівень (18,4 %) та середній (17,1 %) вказують на наявність частини сімей, які певною мірою усвідомлюють значення мови, проте займають пасивну позицію, потребують додаткової підтримки в щоденній практиці мовного виховання. Наявність 10,5 % на низькому рівні свідчить про суперечливість мовних орієнтацій: ці батьки або залишаються в полі дії російськомовного середовища, або принципово не сприймають мову як провідний чинник психологічної стійкості дитини.

Для значної частини батьків питання української національної ідентичності займають чіткі ціннісні позиції. Високий рівень усвідомлення значущості національної ідентичності як основи світоглядного й ціннісного розвитку дитини, а також готовності включати цей вимір у сімейне виховання показали 23,7 % сімей і 44,7 % – достатній рівень. Водночас

31,5 % демонструють байдужість та пасивність у цьому плані, визнаючи важливість ідентичності радше на декларативному рівні, сприймаючи її як загальну категорію. Більше половини опитаних батьків виявили неготовність до передачі дітям традицій національної культури, що пояснюється відсутністю відповідних культурних практик у житті родини. Чітко виражена подвійність у світоглядних позиціях дорослих є причиною відсутності сформованого цілісного бачення національної ідентичності як інтегрованого елемента психологічної стійкості дитини.

Отримані результати підкреслюють необхідність більш принципового підходу в питанні функціонування української мови як державної, системної роботи з дорослими в напрямі усвідомленого прийняття мови як базової складника національної ідентичності та ключового чинника психологічної стійкості дитини в умовах війни.

Висновки. У контексті повномасштабної війни, пов'язаних з цим соціальних втрат, внутрішньої міграції і постійної тривожності, родина, як базовий соціальний інститут, набуває пріоритетного значення і відповідальності у формуванні здатності дитини зберігати внутрішню рівновагу, довіру до світу, опору на себе і своїх близьких. Тому формування психологічної стійкості в умовах родинного виховання – це не лише умова індивідуального благополуччя дитини, а й внесок у майбутню суб'єктність громадянина, здатного діяти відповідально, вільно та гідно в умовах викликів.

Визначальними критеріями здатності батьків забезпечити формування та підтримку психологічної стійкості дитини старшого дошкільного віку в умовах повномасштабної війни є світоглядні позиції дорослих щодо національної ідентичності та мови. Родини, які свідомо обирають українську мову як основний засіб комунікації в сім'ї та акцентують увагу на вихованні національної ідентичності, забезпечують етичну свідомість молодшої особистості, віру в себе, бажання та здатність у майбутньому обстоювати й розвивати незалежну Україну. У такому контексті сім'я виконує всі завдання першої інституції суспільної безпеки, що протидіє культурно-інформаційним впливам агресора та формує покоління

громадян, здатних до опору й адаптації в умовах кризових ситуацій. Сучасна українська національна ідентичність є складним поєднанням енергії сили, яку дає нам наше славетне минуле, пошуків себе, свого місця в суспільстві та вибору шляху майбутнього. Це тонка грань між узгодженням особистого й колективного, яка відкриває шлях до переосмислення себе і нових можливостей.

Для дитини старшого дошкільного віку механізм становлення української національної ідентичності має безпосередній як педагогічний, так і психологічний виміри. Формування в дітей відчуття єдності з українською мовою, культурою, традицією і колективною пам'яттю про героїчне минуле є ключем їхньої психологічної стійкості. Це ті безумовні маркери національної належності, що створюють смисловий фундамент відчуття внутрішньої сили, волі та духу, є психологічним ресурсом, що захищає від деструктивних впливів середовища та формує готовність долати життєві труднощі. У дитячому вимірі ці смислові категорії трансформуються відповідно до світоглядних позицій дорослих. У сім'ях, де існує узгодженість установок і практик (мовна поведінка, культурні ритуали, символічні наративи), формується вищий рівень емоційної безпеки, саморегуляції і здатності достатньо адаптивно реагувати на стресові ситуації; там, де є розрив (декларую, але не роблю), виникають фрагментація ідентичності й менша стійкість до стресу. Сформована на національних традиціях та пристосована до сучасних викликів, психологічна стійкість дитини створює умови й можливості для гармонійного поєднання змін і розвитку особистості.

Необхідною передумовою до вироблення ефективних освітньо-виховних стратегій має бути діагностика готовності батьків до формування та підтримки психологічної стійкості дитини старшого дошкільного віку, яка дасть можливість виявити рівень усвідомлення дорослими ключових світоглядних орієнтирів. Базовими чинниками процесу становлення психологічної стійкості дитини є, зокрема, питання сформованої української національної ідентичності та мовно-культурної належності. Вони визначають зміст ціннісного середовища, у якому формується мотивація

до життя, здатність долати виклики та відчувати себе частиною нації і держави. Системна діагностика світоглядних позицій батьків є не лише психолого-педагогічним завданням, а й важливим елементом гуманітарної безпеки України.

Сьогодні ми маємо зважати на те, що близько 10,5 % дорослих становлять стратегічно резистентну групу щодо прийняття української мовно-національної ідентичності. Стабільна відмова визнавати українську мову як цінність у поєднанні з належністю до альтернативного мовно-культурного поля вказує на ригідну ідентичність та високий поріг зміни установок. З погляду психології – це профіль із закріпленими схемами і низькою мотивацією до переоцінки (малоймовірна трансформація). Трансформація у цьому відсотку респондентів в коротко- / середньостроковій перспективі є малоймовірною. Зоною ефективного впливу можуть бути ≈ 80 % респондентів, що представляють групу лабільного контингенту «байдужих та пасивних» та групу респондентів «неготових передавати традиції» з дефіцитом навичок та ресурсів. Вони одночасно є критично відкритими для проникнення ворожих наративів та відносно піддатливими до позитивних ціннісних впливів за наявності відповідних структурованих інструментів (набори сімейних практик, мовно-культурні сценарії, підтримка громади). Здійснення активних системних сімейних, освітніх та комунікаційних впливів дасть можливість зменшити розрив між ціннісними настановами та щоденною поведінкою дорослих, що знизить ризики дестабілізації.

Психологічна наука підтверджує, що українська національна ідентичність є динамічним утворенням, яке здатне змінюватися й трансформуватися під впливом історичних, соціальних, політичних та культурних чинників. На кожному історичному етапі змінювалися певні смислові акценти, проте незмінним завжди залишалось ядро української національної ідентичності – мова, національна культура, прагнення до свободи та незалежності. Закладання ядра української національної ідентичності (мова, культура, прагнення до свободи) в дитинстві має визначальне значення, оскільки саме в цей період формується

психологічний фундамент особистості. Діти, які засвоюють ідентичність із ранніх років, у дорослому віці здатні не лише зберігати її як власну цінність, а й передавати наступним поколінням, забезпечуючи тяглість і неперерв-

ність культурно-ціннісних традицій. Втрата цього моменту внеможливіє формування стійкої світоглядної позиції, що послаблює як психологічну стійкість окремої особистості, так і гуманітарний потенціал нації загалом.

Список використаних джерел

1. Eltanamly H., Leijten P., Jak S. & Overbeek G. Parenting in Times of War: A Meta-Analysis and Qualitative Synthesis of War Exposure, Parenting, and Child Adjustment. *Trauma, Violence, & Abuse*, 2019. № 22 (1), P. 147–160. DOI: 10.1177/1524838019833001.
2. Murphy K. M., Rodrigues K., Costigan J. & Annan J. Raising children in conflict: An integrative model of parenting in war. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 2017. № 23(1), P. 46–57. DOI: 10.1037/pac0000195.
3. Wadsworth Sh. M. War and family life / Shelley MacDermid, Wadsworth, David S. Riggs editors. *USA, Cham : Springer*, 2016. 321 p.
4. Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с. (Серія «Монограф»).
5. Журба К. О. Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. № 1 (Том 5). С. 1–6. DOI: 10.37472/v.naes.2023.5123
6. Зливков В., Лукомська С. Діти війни: теоретико-методичні і практичні аспекти психологічної допомоги. Київ–Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2022. 96 с.
7. Коробка Л. М. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації : монографія / Л. М. Коробка, В. О. Васютинський, В. Ю. Вінков та ін. ; за наук. ред. Л. М. Коробки. *Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології*. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 286 с.
8. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 10.09.2025).
9. Федорчук О. І. Підтримка та розвиток психологічної стійкості дітей старшого дошкільного віку в умовах сім'ї // Піроженко Т. О., Соловйова Л. І., Карабаєва І. І., Гурковська Т. Л., Токарева Л. Д., Федорчук О. І. *Особливості психологічної стійкості дітей старшого дошкільного віку : навчальний посібник*. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. С. 104–142. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/744993> (дата звернення: 10.09.2025).
10. Чиханцова О. А. Психологічна стійкість особистості як основа життєстійкості: сутність, структура, динаміка. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2019. Вип. 1 (2). С. 114–120. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2415-741X/article/view/181214> (дата звернення: 10.09.2025).

References

1. Eltanamly, H., Leijten, P., Jak, S., & Overbeek, G. (2019). Parenting in Times of War: A Meta-Analysis and Qualitative Synthesis of War Exposure, Parenting, and Child Adjustment. *Trauma, Violence, & Abuse*, 22 (1), 147–160. DOI: 10.1177/1524838019833001. [in English].
2. Murphy, K. M., Rodrigues, K., Costigan, J., & Annan, J. (2017). Raising children in conflict: An integrative model of parenting in war. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 23 (1), 46–57. DOI: 10.1037/pac0000195. [in English].
3. Wadsworth, Sh. M. (2016). War and family life / Shelley MacDermid, Wadsworth, David S. Riggs editors. *USA, Cham : Springer*, 321 p. [in English].
4. Boryshevsky, M. Y. (2010). Doroha do sebe: Vid osnov subiektnosti do vershyn dukhovnosti: monohrafiia [The Road to Yourself: From the Foundations of Subjectivity to the Peaks of Spirituality]. Kyiv: Akademvydav, 416 p. [in Ukrainian].
5. Zhurba, K.O. (2023). Formuvannia natsionalnoi identychnosti zrostaiuchoi osobystosti v umovakh voiennoho stanu: dosvid eksperymentalnoi realizatsii [Formation of national identity of a growing individual in conditions of martial law: experience of experimental implementation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. No. 1 (Vol. 5). P. 1–6. DOI: 10.37472/v.naes.2023.5123 [in Ukrainian].

6. Zlyvkov, V., Lukomska, S. (2022). Dity viiny: teoretyko-metodychni i praktychni aspekty psykholohichnoi dopomohy [Children of War: Theoretical, Methodological and Practical Aspects of Psychological Assistance]. Kyiv–Nizhyn: Publisher PP Lysenko M. M., 96 p. [in Ukrainian].
7. Korobka, L. M., Vasiutynskyi, V. O., Vinkov, V. Yu. et al. (2019). Spilnota v umovakh voiennoho konfliktu: psykholohichni stratehii adaptatsii : monohrafiia [Community in the context of military conflict: psychological strategies of adaptation: monograph] *Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology*. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD, 286 p. [in Ukrainian].
8. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy “Bezpeka liudyny – bezpeka krainy”: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku № 392/2020. [National Security Strategy of Ukraine “Human Security – Country Security”: Decree of the President of Ukraine dated September 14, 2020 No. 392/2020.]. Ofitsiine internet predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy – Official website of the President of Ukraine. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (data zvernennia: 10.09.2025). [in Ukrainian].
9. Fedorchuk, O. I. (2025). Pidtrymka ta rozvytok psykholohichnoi stiikosti ditei starshoho doshkilnoho viku v umovakh simi [Support and development of psychological resilience of older preschool children in a family environment]. *Osoblyvosti psykholohichnoi stiikosti ditei starshoho doshkilnoho viku : navchalnyi posibnyk – Features of psychological resilience of older preschool children: a textbook*. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy – G. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 104–142. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/744993> (data zvernennia: 10.09.2025). [in Ukrainian].
10. Chykhantsova, O. A. (2019) Psykholohichna stiikist osobystosti yak osnova zhyttiistiikosti: sutnist, struktura, dynamika [Psychological stability of the individual as the basis of resilience: essence, structure, dynamics] *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*. Vyp. 1 (2). 114–120. Retrieved from: <http://journals.urau.ua/index.php/2415-741X/article/view/181214> (data zvernennia: 10.09.2025). [in Ukrainian].

Надійшла 15.08.2025

Прийнята 06.09.2025

Опублікована 15.10.2025